

2.SYPATLAR

a/SYPATLARYŇ MANYSY WE HYZMATLARY

476-njy gönükme. Sözlemleri okaň. Has gara ýazylan sözleriň haýsy söz toparyna degişlidigini aýdyň.

1.Hudaýa şükür, ýaşayşymyz **şatlykly** günlerden doly. Olar biziň **şadyýan** durmuşymyzyň alamatydyr.

2.**Akyldar** adamlara tagzym ediň. **Beýik** ynsanlar durmuşyň bezegidir.

3.Gedem adam bilen deň bolmaň. **Ulumsy** adam **akylly** däldir.

4.**Wepaly** dostuňyzyň gadyryny biliň. Olar mydama siziň bilendir.

ÝUMUŞLAR:

1. Ýokarky sözlemlerden sinonimleri tapyp, depderiňize göçüriň.

2. Tagzym etmek, gedem, akylдар sözleriniň manysyny düşündiriň.

ÝADYŇYZDAMY?

Sypatlar atlara baglanyp, olaryň reňkini, tagamyny, şekilini, uly-kiçiligini görkezýärler we nähili?, neneňsi? diýen soraglara jogap bolýarlar.

Meselem: gyzyl (nähili?) galam, süýji (neneňsi?) köke, togalak (nähili?) daş, uly (nähili?) şäher, oňat (neneňsi) okuwçy we ş.m.

Cypatlar öz baglanýan atlarynyň öňünden gelýärler.

Meselem: gözəl oba, kiçijik bagban we ş.m.

477-njy gönükme. Tapmaçalary okaň we bularyň nämedigini aýdyň. Bulardaky sypatlary depderiňize göçüriň.

Goşa ganatly,   Aýagy ýelli,

Laçyn haýbatly   Asmandan ýolly,

Benzin iýmitli,   Hany adyny

Uçanda batly,   Bilsene, Bally!
Gyzyl, ýaşyl, sary göz,

Her birisi syrly söz.

Syryny açmak gerek,

Soň ýoldan geçmek gerek.

Göçüren sypatlaryňyz predmetiň haýsy alamatyny aňladýar. (reňkinimi, tagamynymy, şekilini...)?

Şol sypatlaryň köpüsiniň öz arasynda nähili umumylygy bar?

* * * *

478-njy gönükme. Nakyllary okaň we göçüriň. Sypatlaryň aşagyny cyzyň. Olaryň nähili soraga jogap bolýandygyny ýadyňyza salyň.

1. Ak iner çökmese, boz maýa gaýmaz.
2. Atda al gursun, ýerde—şor.
3. Bahyl adamyň bagy gögermez, gögerse-de miwe bermez.
4. Bedasyl yigide jepa çekme, gury ýere tohum sepme.
5. Gereki daşyň agramy ýok.
6. Galp adamyň gazany gaýnamaz.
7. Akyly adam güne meňzär, nirä barsa ýagtyldar.
8. Azapsyz ýeriň ady ýok.

ÝUMUŞLAR

1. Iner, maýa, galp sözleriniň manysyny düşündirip, depderiňize ýazyň.
2. 3-nji sözlemde adamyň sözünü taşlap ulanyp bolarmy?
3. 6-njy sözlemde adamyň sözünü taşlap bolarmy?

* * * *

479-njy gönükme. Aşakdaky sypatlary manylary boýunça toparlara bölüp göçüriň.

Gök, gowy, melewşe, gülgün, gyrgyzy, oňat, şor, ýuwan, süýji, ýagşi, tegelek, ýaşyl, goňur, ýasy, mes, gyzyl, bahyl, düýnki, suwly, bulutsyz, ýaşytdaş.

SORAGLAR

1. Sypatlaryň reňk, tagam, şekil, uly-kiçilik aňlatmaýanlary hem barmy?
2. Bulutsyz, ýaşytdaş, bahyl, düýnki, suwly sypatlaryny haýsy topara goşduňyz?

480-njy gönükme. Sypatlaryň sinonimlerini hem-de antonimlerini tapyp ýazyň.

Süýji, ak, gelşikli, güýçli, uzyn, batyr, utanjaň, çayly, apişgeli, şahsyz, daşky, etlek, gaýgyçyl, merdana.

NUSGA:

Süýji—tagamly—ajy; ak—boz—gara...

SOR AGLAR:

1. Batyr, utanjaň, gaýgyçyl, merdana sypatlary näme bilen bagly (adam bilenmi ýa-da predmet bilen)?
2. Çayly, äpişgeli, şahsyz sypatlaryna nämäni aňladýan sypatlar diýmek bolar?

* * * *

481-njy gönükme. Okaň. Adamy we haýwanlary häsiýetlendirýän sypatlary tapyp göçüriň.

1. Şol wagt peýda bolan ala ýabyly, ala horjunly, ala donly, ala sakgally, ala gözli gedaý olaryň keýpini bozdy.
2. Emma jozzuk ýaly garry Kelekbaý nasly agzyny pakgyldadyp, ilki bilen wäşilige saldy.
3. Guýruksyz, gulaksyz, kelek sygyr Kelekbaýyň Japbaklara satan garpyzy ýaly togalakdy.
4. Japbaklaryň sygry gezegen bolsa, ýabysy gezmezek boldy.
5. Heniz tüýi ýetmedik gyzyletene çaga guşlaryň sesleri eşidildi
(B. Kerbabaýewden).
6. Taýçanaklaryň kábiri tosundy, kábiri bolsa çekgindi.
7. Tez keýikler birsalymdan orän daşa gitdiler.
8. Jumanyň eşegi çapgyr.
9. Nurular süsek sygyrlaryny satdylar.

ÝUMUŞLAR:

1. Wäşilige salmak aňlatmasynyň manysyny düşündiriň.
2. Tosun, pakgyldatmak, çekgin sözleriniň manysyny düşündiriň we depderiňize ýazyň.

* * * *

482-njy gönükme. Okaň. Barlygy, ýoklugy, bir zadyň ornuny, wagty, umumylygy bildirýän sypatlary tapyp, depderiňize ýazyň.

Oraz bilen Serdar ýaşdaş. Bularyň ikisi hem gaýraky obada ýaşýarlar. Dostlar bileje agşamky kružoklara hem gatnaşýarlar. Obada olara akylyly oğlanlar diýýärler. Okuwdan boş wagtlary olar tigirli arabalary bilen gidip, ot ýygyp getirýärler. Suw-suz ýere gitseler, olar ýanlary bilen suw göterýärler.

1. Depderiňize ýazan sypatlaryňyza sorag beriň. **Nähili?**, **neneňsi?** soraglaryıdan başga-da sypatlara **haýsy?** diýen soragy hem berip bolýandygyna üns beriň.

Sypatlar predmetleriň reňkini, tagamyny, hilini aňlatmakdan başga olaryň ornuny, wagtyny, barlygyny, ýoklugyny hem aňladýarlar. Şu häsiýetleri boýunça olar hil sypatlar we otnositel sypatlar diýen iki topara bölünýärler.

Hil sypatlar predmetleriň reňkini, tagamyny, möçberini, şekilini, hilini, adamyň we haýwanlaryň häsiýetini, kemçiligini aňladýarlar.

Meselem: gyzyl alma, süýji gawun, beýik jaý, tegelek çörek, gowy kitap, düşbi oglan, ürkek mal, kelek geçi.

Otnositel sypatlar predmetleriň ornuny, wagtyny, barlygyny, ýoklugyny, umumylyk taraplaryny aňladýarlar.

Meselem: içki otag, dünki gürrüň, suwsuz ýap, çayly kâse, klasdaş ýoldaşym.

483-njy gönükm. Sypatlaryň many toparlaryna degişli beden aşakdaky sözleriň hersini bir sözlemde ulanyp, depderiňize ýazyň.

Mawy, susek, turşy, uly, ýasy, ýykyk, kelek, güýzki, gaply, mekdepdäki, ildeş, .duzsuz.

ÝUMUŞLAR:

1. *Mawy, gülgün, kelek* sypat sözleriniň manysyny öwreniň we aýdyp beriň.
2. Olaryň sinonimlerini, antonimlerini tapmaga çalşyň.
3. *Gyzgylt* sözüniň haýsy reňki aňladýan söz bilen baglydygyny düşündiriň.

* * * *

484-njy gönükm. Asyl sözüň we gosulmanyň nämedigini ýadyňyza salyň. Sözlemlerden sypatlary tapyp, olary asyl söze we goşulma bölüp ýazyň.

1. Ýigit çagalykdaky arzuwyna ýetipdi.
2. Ol bu gün uly joşgun bilen ýüzüp gelipdi.
3. Düýn Şirin eje Watan hakda gyzykly gürrüň etdi. Şonda Bibi Watanymyz öýümüz diýse, Aman obamyz diýdi. Jeren bolsa bagyмыz diýdi.

—Şeýlemi? Sen näme diýdiň?

—Men Watanyмыz tutuş ýurdumyz, beýik daglaram, giň ekin meýdanlaram, belent çynarlaram, jülgeden akýan sowuk suwly çeşme-de, çapýan ýüwrük atlaryмыzam, miweli baglaryмыzam, owadan bägüllerem diýdim.

(A.Çopanowdan).

1. Watana söýgi nämeden başlanýandygy barada öz pikiriňizi aýdyň.

Sypatlar gurluşy boýunça iki topara bölünýärler:

1. Asyl sypatlar: *ak, gyzyl, owadan, giň, beýik, süýji...*

2. Ýasama sypatlar: *cyzyk-ly, düýn-ki, mekdep-däki...*

Asyl sypatlary gurluşy taýyndan asyl söze we goşulma bölüp bolmaýar.

Ýasama sypatlar bolsa asyl söze we goşulma bölünýärler. Olar söz ýasaýjy gosulmanyň kömegi bilen emele gelýärler. Ýokarky mysal getirilen cyzyk sözüne —ly, düýn sözüne -ki, mekdep sözüne -däki sypat ýasaýjy goşulmalar goşulypdyr. Türkmen dilinde sypat ýasaýjy goşulma köpdür.

485-njy gönükm. Has gara ýazylan sypatlaryň sözlemiň haý-sy agzasy bolup gelendigini aýdyp beriň.

1. Ýel gaýradan öwsende, **güýçli** hemem **syrgynly** bolýardy.
2. Aky aga burçda duran **ullakan** hem **owadan** telewizora seretdi.
3. Sadap **ajy gök** çay demläp, gaýnatasynyň önünde goýdy.
4. Suwda galkyşlap, seýneriň darajyk kaýutasynda, insiz hem gaty telärinde ýatanyň bir başga, **giň** jaýda, **ýumşak** düşegiň üstünde ýatanyň bir başga!
5. Sadap bir düwünçege iýer-içer ýaly **ojuk-bujuk** zat salyp, Aky aga gowşurdy.

(Ş. Borjakowdan).

Amanyň topy **gyzyl**. Salyhyň topy **ýaşyl**, ýöne onuň topunyň ortasynda **akly-gyzylly** halkasy bar. **Gyzyl** bilen **ýaşyl** topy dostlar gezekleşdirip oýnaýardylar.

Döwletli ýap gazar, **bidöwlet** bent beklär. (Nakyl).

ÝUMUŞLAR:

1. Deňdes agza bolup gelýän sypatlary tapyp, depderiňize göçüriň.
2. Aýyrgyçlaryň ada, doldurgyçlaryň habara baglanyşyny aýdyp beriň.

Sypatlar sözlemde, esasan, aýyrgyç bolup gelýärler, Sypatlar eýe, habar, doldurgyç hyzmatynda hem gelip bilýärler.

486-njy gönükm. özüňizden ýedi sany sözlem düzüň. Olarda sypatlary eýe, habar, aýyrgyç, doldurgyç, deňdes agza hyzmatynda getiriň.

Sypatlaryň nähili manylary aňladýandygyny aýdyp beriň.